

תכנית הלימודים בחינוך מוזיקלי לגיל הרך

יישום בגני ילדים של החינוך המיוחד¹

תוכן העניינים

מבוא	עמ' 2
דגשים בהוראת אמנויות בחינוך המיוחד	עמ' 2
בין הוראת אמנויות לטיפול באמנויות	עמ' 3
תכנית הלימודים במוזיקה בחינוך הקדם יסודי לחינוך הרגיל	עמ' 4
התאמת תכניות לימודים לתלמידים עם צרכים מיוחדים	עמ' 4
בעלי תפקידים ביישום תכנית המוזיקה בגני ילדים של החינוך המיוחד	עמ' 5
פיתוח מקצועי	עמ' 5
עקרונות מנחים בהוראת תכנית המוזיקה לקדם יסודי בגני חינוך מיוחד	עמ' 6
נספח א': דוגמאות לפעילויות מתוך תכנית הלימודים – בהתאמה לחינוך המיוחד ..	עמ' 10
נספח ב': התאמת תכניות לימודים לתלמידים עם צרכים מיוחדים	עמ' 14
השותפים לכתיבת המסמך	עמ' 15

¹ היחזמה להתאמת התכנית לחינוך המיוחד, כתיבת המתווה המותאם והמתווה לפיתוח מקצועי נבנו על ידי צוותי הדרכה של החינוך המיוחד בתחום המוזיקה ובתחום הגיל הרך במחוז צפון. המסמך גובש תוך שיתוף בין צוותי פיקוח והדרכה במטה ובמחוזות, תוך ייצוג החינוך המיוחד, הפיקוח על הוראת המוזיקה והחינוך הקדם יסודי.

מבוא

מסמך זה מציג עקרונות ליישום תכנית הלימודים במוזיקה לגיל הרך בגני הילדים של החינוך המיוחד.

מטרתו לסייע בידי הגננת והצוות החינוכי בגן לקדם את העשייה בתחום המוזיקה, תוך התבססות על מטרות התכנית לחינוך הרגיל ומטרותיה, ותוך שימוש בדרכי הוראה המותאמות למאפייני התלמידים.

המסמך מתבסס על [תכנית הביניים ליישום נושאים נבחרים בתחומי החינוך לאמנויות בגיל הרך – חינוך מוזיקלי, אגף א' לחינוך קדם יסודי](#).

לצורך יישום התכנית לחינוך מוזיקלי בגני ילדים של החינוך המיוחד יש להכיר לעומק את תכנית הלימודים לחינוך הרגיל ואת מסמך היישום בחינוך המיוחד ולהשתמש בשניהם כמסמכים משלימים.

המסמך מיועד לגננות בגני ילדים של החינוך המיוחד.

דגשים בהוראת אמנויות בחינוך המיוחד

- ✓ תחום האמנויות, לרבות תחום המוזיקה, מהווה חלק מתחומי הליבה המחייבים בחינוך המיוחד.
- ✓ העיסוק בתחומי האמנות ככלל והמוזיקה בפרט בקרב תלמידים עם צרכים מיוחדים הינו בעל ערך רב בהיותו ערוץ תקשורת נוסף עבורם. קיימת חשיבות לחשיפת התלמידים לאמנות כערך וכתחום דעת כחלק משגרת היום וממעגל השנה.
- ✓ הציר המוביל בהוראת מקצועות האמנות, יתבסס על תכנים אמנותיים, תוך חיבור לתכנים שונים הנלמדים במהלך השנה במגוון תחומים כגון: חגים ומועדים, עונות השנה, תחומי דעת ואירועי אקטואליה. תכנים אלו יהוו אמצעי להוראת התוכן האמנותי.
- ✓ טיפוח כישורים אמנותיים יתקיים תוך התבוננות באמנות ובתוצריה עפ"י אמות מידה אמנותיות, תוך אמונה ביכולתם של תלמידים עם צרכים מיוחדים להגיע לתוצרים אמנותיים על אף מגבלותיהם.
- ✓ הוראת האמנויות תכלול התנסות ביצירה בתחומי האמנות השונים לצד העשרת ידע ולימודים עיוניים.
- ✓ הוראת האמנויות תלווה בצפייה חווייתית בהצגות, סרטים, קונצרטים ומופעים וכן בביקורים במוזיאונים ובמפגשים עם יוצרים. זאת, תוך התאמת אופי ההתנסות, ההדרכה והתכנים למאפייני התלמידים, ותוך הכנה מוקדמת של התלמידים לקראת הביקור ועיבוד החוויה לאחר הביקור.

בין הוראת אמנויות לטיפול באמנויות

בתכנון הלימודים באמנויות יש להבחין בין הוראת אמנויות לבין טיפול באמצעות אמנות מבחינת צוות, לומדים, סביבה זמנים ותכנים, תוך איתור נקודות השקה בין שני התחומים שיש בהן כדי לקדם יעדים אישיים של התלמידים ולתרום ללמידת הנושא.

לעיסוק באמנויות יש השפעה גם בהיבט תרפויטי, בין אם עוסקים בו בדרך טיפולית ובין אם כתחום דעת. כלומר, גם להוראת האמנות כתחום דעת יש איכויות מרפאות, אך היא אינה מהווה טיפול ומבוצעת על ידי מורים. טיפול באמצעות אמנויות הינו מקצוע העוסק בטיפול רגשי על ידי תהליכי יצירה והבעה ומתבצע על ידי מטפלים בלבד. י.ה.ת, 22006

אטקינסון (Atkinson, 2001) 3 סבורה כי יש להבחין בין עשיית מוזיקה לשמה לבין עשיית מוזיקה לשם טיפול בקשיים ומענה לצרכים של קבוצת בנושאים חברתיים או בהקשר ללקויות שונות. לעיתים, לעשייה של מוזיקה בקהילה יש גם השפעות טיפוליות על יחידים, קבוצות ואף על קהילות, אך האנשים המובילים גישה זו אינם בהכרח אנשי טיפול. ממקום זה החלה להתפתח מגמה נוספת הנקראת 'טיפול במוזיקה בקהילה', וייחודה בהרחבת שדה העבודה הטיפולי מחוץ לחדר הטיפולים המסורתי אל הקהילה ועבודה בתוכה ועמה, כאשר הופעות של אוכלוסיות עם צרכים מיוחדים הם חלק מהתהליך ומהטיפול (Ansdell, 2002; Ansdell, 2010)⁴. בגישה זו המוזיקה היא האמצעי היוצר חיבור חברתי ותרבותי משמעותי בין מבצעים עם מוגבלות לקהל המאזין להם, במטרה לעשות מוזיקה מתוך תחושת ערך עצמי למרות המוגבלות. ההתמקדות היא ביכולת ובפוטנציאל של אדם עם מוגבלות לעשות מוזיקה ולא בקושי שלו, ועשיית מוזיקה בדרך זו מובילה אותו לרווחה אישית.

² תקנון האתיקה של י.ה.ת. 2006 מתוך קווים מנחים לעבודת עובדי הוראה ממקצועות הבריאות ומטפלים באמצעות אמנויות במערכת החינוך, חוברת למנהלים בחינוך המיוחד, למומחי תחום ממקצועות הבריאות ולעו"ה ממקצועות הבריאות תשע"ה- טיוטה

³ Atkinson, J. (2001). *Survey of Community Music in the UK*. Unpublished report for the Speedwell Trust

⁴ Ansdell, G. (2002). Community Music Therapy & The Winds of Change. *Voices: A World Forum for Music Therapy*, 2(2). doi: <http://dx.doi.org/10.15845/voices.v2i2>

Ansdell, C. (2010a). Belonging through Music: Explorations of Musical Community. In B. Stige, G. Ansdell, C. Elephant & M. Pavlicevic (Eds.), *Where Music Helps. Community Music Therapy in Action and Reflection*. Aldershot, UK: Ashgate

תכנית הלימודים במוזיקה בחינוך הקדם יסודי לחינוך הרגיל

מטרות תכנית החינוך המוזיקלי לגיל הרך בחינוך הרגיל, הרציונל ונושאי העבודה כפי שמתוארים להלן, תקפים גם לעבודה בגני הילדים החינוך המיוחד:

מטרות התכנית

- לימוד והכרת עקרונות ומושגים מוזיקליים בסיסיים.
- היכרות עם יצירות מוזיקליות שונות מהתרבות היהודית והישראלית ומתרבויות העולם.
- פיתוח מיומנויות מוזיקליות.
- יצירת הקשרים לתכנים מעולמו של הילד.

ערוצי התכנית

- **האזנה** - האזנה ליצירות מוזיקליות איכותיות מסוגים שונים ובסגנונות שונים
- **שירה** - פיתוח יכולת השירה ככלי ביטוי אישי וייחודי תוך בחירת שירים בהתאם ליכולת הקולית של הילד
- **נגינה** - התנסות בנגינה ואלתור אישי וקבוצתי בכלי נגינה שונים

השירה והנגינה קשורות לתחום הביצוע, הכולל גם רישום חופשי של הילד בהתאם למוזיקה. הרישום עשוי לתאר את מקור הצליל (למשל: ציור של כלי נגינה), לבטא את האופי והאווירה שבמוזיקה (למשל: דמויות, צמחים, בעלי חיים, משטחי צבע) ולתת סימנים למבנים ולצלילים הנשמעים. אלה משמשים כריקוד קצבי של צבע על גבי הנייר.

ניתן ליצור מראש רישומים גראפיים ובכך לאפשר לילד לעקוב אחר מהלך היצירה. כמו התנועה, כך גם הרישום הגראפי עשוי לשמש אמצעי לא מילולי לשם העברת ידע מוזיקלי. מוזיקה מתרחשת בזמן והצלילים שבה חולפים. הרישום, לעומת זאת, נשאר ומאפשר התייחסות לקטע המוזיקלי בשלמותו תוך הבחנה בתבניות ובחלקים חוזרים או משתנים.

עיקרי הרציונל של התכנית

החינוך המוזיקלי מאפשר איכות טובה יותר לחיים כאשר שורשיו נעוצים בגיל הרך. המוזיקה, כמרחב תרבותי ייחודי משמשת כר נרחב לפיתוח היכולות והכישורים הבסיסיים של הילד, תוך שילובם של היבטים רגשיים, קוגניטיביים ופסיכומוטוריים. לפיכך בגיל זה יש להשקיע את המירב ואת המיטב על מנת לבנות יסודות יציבים ואיתנים להמשך התפתחותו של הילד בעתיד.

התאמת תכניות לימודים לתלמידים עם צרכים מיוחדים

התאמת תכניות הלימודים של החינוך הרגיל לתלמידים עם צרכים מיוחדים, ובכלל זה לילדי הגן, מתקיימת עפ"י עקרונות בסיסיים המתייחסים לכלל תחומי הדעת ונושאי הלימוד (ראה נספח ב').

בנוסף לעקרונות הכלליים מגובשים דגשים ועקרונות ייחודיים לתחום הדעת (ראה להלן).

בעלי תפקידים ביישום תכנית המוזיקה בגני ילדים של החינוך המיוחד

בגני הילדים בחינוך המיוחד התכנית תועבר ע"י הגננות, ולא ע"י מורים למוזיקה כבחינוך הרגיל, מאחר ובגן הילדים המוזיקה והתנועה מהווים חלק בלתי נפרד מהפעילות השוטפת של הגן, החל ממפגש הבוקר דרך המשחקים ועד לפעילויות השונות. בתכנון הפדגוגי בחינוך המיוחד בכלל, ובגני הילדים בפרט, ההיבט האינטגרטיבי מקבל מקום רב יותר במטרה לסייע לילדים להבין את ההקשרים בין הפעילויות והנושאים השונים הנלמדים לאורך היום והשנה. בהתאם לכך יש לשלב את העיסוק במוזיקה ובכלל האמנויות לאורך היום ולכן חשוב להקנות לגננת את הכלים לעסוק בתחום.

פיתוח מקצועי

לצורך הטמעה מיטבית של תכנית המוזיקה לקדם יסודי בגני החינוך המיוחד יש צורך בהקניית הידע בתחום המוזיקה לגננות החינוך המיוחד המלמדות את התכנית. הטמעת התכנית והמתווה המותאם בגני החינוך המיוחד תלווה בפיתוח מקצועי. הקורסים יועברו לגננות במחוזות תוך שיתוף גורמי ההדרכה הארצית בבניית הקורס ובהעברתו.

עקרונות מנחים בהוראת תכנית המוזיקה לקדם יסודי בגני חינוך מיוחד

הצעות להתאמות ולשינויים	התחום
<ul style="list-style-type: none"> - היצירות להאזנה נבחרות מתוך המקורות המוצעים בתכנית הלימודים לצד יצירות נוספות במידת הצורך. בשימוש ביצירות מתוך תכנית הלימודים נדרשת לעתים קרובות התאמה של הפעילות הנלווית ליצירה בהתאם להמלצות בטבלה זו. - היצירות להאזנה הן יצירות מוכרות (לפחות בחלקן), דבר המקדם חיבור ושילוב עמוק יותר לתרבות ולקהילה. - היצירות להאזנה נבחרות על פי אורכן ועל פי המרכיבים המוזיקליים הבולטים בהן. - היצירות להאזנה מגוונות ומתייחסות למגוון תרבויות, בכלל זה המגוון התרבותי הקיים בגן. - אורך היצירה מותאם ליכולות הקשב של הילדים. - מבנה היצירה ברור ויש בו מרכיבים מוזיקליים בולטים ו/או מנוגדים. - בכל מפגש מושמעת יצירה אחת לפחות מתחילתה ועד סופה ללא עצירה והתערבות. - שיר שאינו מתאים לשירה יכול לשמש להאזנה. 	<p align="center">האזנה</p>
<ul style="list-style-type: none"> - שירים לשירה נבחרים תחילה מתוך המקורות המוצעים בתכנית הלימודים, תוך התאמת הפעילות הנלווית לשיר בהתאם להמלצות בטבלה זו. - שירים ממקורות שאינם מופעים בתכנית הלימודים נבחרים במידת הצורך, בהתאם לעקרונות המופיעים בתכנית הלימודים ובמסמך זה. - השירים לשירה משקפים את עולם התוכן של הילדים בגיל הגן. - שילוב דקלומים (כ-4 שורות) אותם הגנת מדקלמת בצורה מעניינת המעלה את הקשב של הילדים. חשוב למצוא בכל דקלום את הפואנטה ולבנות את המתח והדרמה בהתאם למיקום הפואנטה. - השירים הנבחרים הם קצרים (כשני בתים), בהתאם ליכולות הקשב של הילדים. - החרוזה בשיר מדויקת, תומכת בזכירת השיר וניתנת לזיהוי ולהדגמה. - מילות השירים חוזרות על עצמן, כדי לאפשר לילד להצטרף לאחר ששמע את השיר מספר פעמים. - המרכיבים המוזיקליים של השיר בולטים ו/או מנוגדים. - השירים מכילים פעלים ושמות-עצם, הניתנים להמחשה בתמונה או בתנועה - בשירה מושם דגש על דיוק בקצב ובמקצב לצד דיוק בגובה הצליל. ניתן לצפות שהדיוק בקצב ובמקצב יוטמע מהר יותר אצל הילד מאשר הדיוק בגובה הצליל. - בתהליך לימוד השיר הגנת שרה לאט וברור, היא חוזרת על השיר לפחות שלוש פעמים ברצף תוך שמירה על קשר עין עם הילד. - מתן זמן תגובה לביטוי ווקאלי של כל ילד לצד שירה משותפת של ילד עם הגנת המאפשרת לו לשיר לאורך זמן רב יותר מאשר כשהוא שר סולו. - השירה של הילד יכולה להתבטא בהפקת תנועה או עיצור תוך כדי שירה משותפת, בהשלמת מילים או בשירה קולית מלאה. - השירה יכולה להתבצע גם באמצעות לחיצה על מכשיר פלט קולי במקרים בהם הילד לא יכול לשיר בקולו או בנוסף. - מומלץ לעשות שימוש בתיווך לא מילולי (מחוות, רמזים, סמלים) בזמן לימוד שיר חדש או שירת שיר מוכר כדי לשמור על רצף ועל זרימת השיר. - שיר שאינו מתאים לשירה יכול לשמש כשיר להאזנה 	<p align="center">שירה</p>

הצעות להתאמות ולשינויים	התחום
<ul style="list-style-type: none"> - כלי הנגינה נבחרים מתוך הכלים המומלצים בתכנית לחינוך הרגיל, לצד כלים נוספים כגון: פעמוני רוח קטנים ואיכותיים (מפליז), ותוף גדול מרכזי ללא מקוש - מתקיימת חשיפה עקבית, מעמיקה ומחזורית לאורך השנה למספר מצומצם של כלים בהתנסות אישית (כ- 4) לצד כלים נוספים שהם מרכזיים (כלי אחד לכל הקבוצה). חשוב להמנע מהצפה בכלים רבים מדי תוך הקפדה על התפתחות בדרך הנגינה בכלי, תרגול מיומנויות הנגינה וגיוון בדרך הנגינה באותו כלי, למשל: רשרשן שהמילוי שלו או המראה שלו משתנים. - אופן השימוש בכלי הנגינה מותאם ליכולות ולמאפיינים של כל ילד וילד (למשל, הצמדת הכלי לידו של הילד במקרה שאינו יכול לאחוז) - הכנה עצמאית של כלי נגינה הנוחים יותר לאחיזה ומפיקים את הצליל הרצוי בקלות רבה יותר, תוך שמירה על איכות הצליל ושימוש נכון בחומרים להכנת הכלי. - כלי הנגינה נבחרים על פי ניגודי גוון הצליל שלהם. לדוגמא, צלצול פעמונים מנוגד להקשה במקלות מקצב (המחליפים את התיבה) או רשרוש ברשרשנים מנוגד לתיפוף בתופים (תוף ללא צלצלים וללא מקוש). - נבחרים כלים המאפשרים הפקה קלה ומהירה של צליל. - נבחרים כלי נגינה המורכבים משני חלקים (כגון: משולש + מקוש) תוך התייחסות לקושי אפשרי בתיאום בין הידיים ובשילוב בין שני חלקי הכלי. ניתן לשלב כלים מורכבים אלה ככלי נגינה מרכזי (כלי אחד לכל ילדי הגן כאשר הגננת היא זו שאוחזת בו) המשמש לאינטראקציה בין הגננת לילד ומגביר את המוטיבציה ללמוד לנגן בו. - מתקיים שימוש בכלים מלודיים (מהם ניתן להפיק מנגינה ולא רק מקצב). מומלץ להשתמש במטלופון מתפרק בו ניתן לאחוז ולנגן בכל קליד בנפרד, כאשר כל קליד מייצג צליל אחד שונה. יש לתת את הדעת על המורכבות מבחינת אחיזה והפקת צליל וניתן להשתמש בו בתחילה ככלי מרכזי. - נגינה בכלי חדש מתבצעת בתחילה עם תיווך והדגמה, ולאחר מכן הכוונה לנגינה באופן עצמאי. - מתקיימת הקפדה על שמירת הכלי ועל אחיזה נכונה ככל הניתן תוך הימנעות מהכנסת כלי נגינה לפה. 	<p>נגינה</p>
<ul style="list-style-type: none"> - כלי הנגינה במפגש המוזיקה משמשים כאמצעי להגברת המוטיבציה של הילד להגיב ולנוע. למשל, שירת שמו של הילד או לחיצה על מכשיר פלט קולי כאמצעי להגברת המוטיבציה של הילד לשיר או להניע את גופו. - מתקיים שימוש באסטרטגיות המותאמות למצבו המוטורי של כל ילד כדי לאפשר לו להגיע לביצוע תנועתי מיטבי. לדוגמה, הושטת כלי נגינה ליד הדומיננטית. - הסביבה הפיזית והאנושית מותאמת לצרכי הילד, כדי לאפשר לו ביצוע מיטבי בנגינה בכלי ובמשימות תנועתיות. לדוגמה, הצבת כיסא עם תמיכה לגוף, או איש צוות המסייע לילד להזיז את איבריו - מושם דגש על עצמאות מוטורית עד כמה שניתן. - מתקיימת הקפדה כי כל ילד בקבוצה יחווה את הפעילות המוסיקלית, תוך סיוע הצוות בהתאם לצורך. לילד ספסטי, אשר שריריו מכווצים באופן בלתי רצוני חשוב לשחרר את הידיים לפני נגינה בכלי. - מושם דגש על שימוש באיבר המתאים לביצוע המשימה, לדוגמה: יד מתופפת על התוף. חשוב להבחין ולהדגיש בפני הילד באיזה חלק עליו להשתמש: זרוע, אצבעות וכד'. 	<p>תנועה</p>

הצעות להתאמות ולשינויים	התחום
<ul style="list-style-type: none"> - ניתן זמן לתגובה תנועתית של כ-5 שניות לפחות לפני התערבות פיזית של הצוות המסייע. - ניתן חיזוק על כל הצלחה מוטורית. החיזוק בא לידי ביטוי גם בהתנסות נוספת באותה משימה תנועתית-מוזיקלית, כדי לוודא שהתגובה לא הייתה אקראית. - הדגמת התנועה ע"י הגננת עם או בלי מלל, תוך הפחתה הדרגתית של צורך בחיקוי התנועה ע"י הילד, לשם ביצוע עצמאי של המשימות ע"י הילדים. - מיקומה של הגננת במרחב נבחר באופן מותאם לצורך לקבלת התגובה המיטבית של הילד. 	
<ul style="list-style-type: none"> - מבנה השיעור גמיש ומשתנה בהתאם להשתתפות הילדים ולתגובותיהם, אך בעל שלד קבוע כגון: שירי פתיחה, 2-3 דקלומים ושירים, האזנה, מרחב, נגינה, ריקוד שיר סיום. - מפגש הבוקר בנוי משירי פתיחה וסיום קבועים, עם פנייה אישית לכל ילד ולאנשי הצוות. - במפגש שזורים שירי הוראות וניתן זמן לילד להגיב עליהם. - הילדים לומדים מושגים מוזיקליים בסיסיים כמו: לנגן ולעצור, חיקוי (תורי-תורן), סולו וטוטי (לבד וביחד) ועוד. המושגים מודגמים ע"י שירי הוראות לפני הצגת השיר/יצירה. 	מבנה המפגש
<ul style="list-style-type: none"> - שימוש באמצעים ויזואליים כעוגן לזכירת מילים של שירים ולשליפתם בזמן, כמו כרטיסיות המחשה. - בדיקת הבנתו של הילד (את המשימה, את מילות השיר, את הנושא הנלמד) במגוון אמצעים: בחירה מתוך אפשרויות נתונות (בחירת כלי רצוי, בחירת תשובה לשאלה וכו') באמצעות הצבעה או הפניית מבט לתמונה/סמל/חפץ. שיום הבחירה של הילד ע"י הגננת במידה ולא יכול לדבר. - העמקת ידע כללי, מושגים ומיומנויות שפתיות באמצעות תכני השירים. - חיזוק יכולת הספירה באמצעות המוזיקה, לדוגמה: ספירת הפעמות של שיר או חלק משיר או שימוש בתוכן עצמו המשמש אתגר חשבוני. 	קוגניציה
<ul style="list-style-type: none"> - מתן אפשרות לילד שאינו וורבלי להמיר מלל למחוות תנועתיות או ללחיצה על מכשיר הפלט הקולי - היגד או תשובה לשאלה עשויים להתבטא באמצעות קול, תנועה או מבט. - התאמת סוג השאלה או אופן התשאל למאפייני הילד, לדוגמה: שאלות המאפשרות תשובות קצרות - תוכן השיר מכיל מילים בעלות משמעות לעולמו של הילד - דרך לימוד השיר ותוכנו מאפשר תרגול של שליפת מילים מתוך הזיכרון - ילדים בעלי יכולת תקשורתית גבוהה יותר יכולים לסייע לחבריהם בביצוע המשימות המוזיקליות - במסגרת התאמת התכנית לחינוך המיוחד נבנתה רשימת שירים ודקלומים בערבית מותאמת שפה ותרבות 	תקשורת ושפה
<ul style="list-style-type: none"> - הפעילות המוזיקלית כשלעצמה מאפשרת יצירת קשר וקשב לזמן ארוך לילדים שעבורם המוזיקה היא ערוץ משמעותי בחיבור לסביבתם. - יצירת קשב של כל ילד ושמירה עליו לאורך המפגש באמצעים שונים כגון: דקלום או שירת שמו, תוך יצירת קשר עין קול, צליל, תנועה ומגע. - עידוד יוזמה ועניין אצל הילד באמצעות שאלות כמו: "מי רוצה לנגן?" "על איזה כלי תרצה לנגן?" והמתנה לתגובה. - שימוש בניגודים בהשמעת המוזיקה/השיר כמו מעבר מהשמעת צליל לדממה מוחלטת כאמצעי ליצירת קשב ותגובה אצל הילד. 	קשב וריכוז

הצעות להתאמות ולשינויים	התחום
<ul style="list-style-type: none"> - שימוש בעיקרון ההפתעה כגון: קופסת הפתעות אשר מתוכה יצאו ליצנים כאמצעי ליצירת ציפייה ודריכות בקרב הילדים. - שילוב תצלומים של הילדים בכלי הנגינה, באביזרים ובפעילויות כאמצעי להידוק החיבור בין הפעילות לילד. - צפייה בביצועים של שאר ילדי הגן כאמצעי לשמירה על קשב במהלך הפעילות. 	
<ul style="list-style-type: none"> - הפעילויות המוזיקליות מכוונות לכל ילד באופן המותאם אישית ליכולתו. - ילד המסוגל לשיר מקבל מקום ותמיכה בזמן המפגש. - הילד מקבל תפקידי הנחייה בזמן המפגש המוזיקלי, למשל, הוא יכול להחליט על צליל גוף או תנועה וכולם מחקים אותו. - התחלת הפעילות המוזיקלית ממקום של רצון ונכונות מצד הילד. 	היבטים רגשיים
<ul style="list-style-type: none"> - שימת לב לרגישות של הילד למגע, למרקמים או לכלי נגינה או להעדפות שלו בתחומים אלו. - הקפדה על רמת עצמה מתאימה לרגישויות של הילד לעצמות צליל שונות - שימת לב לחששות של ילדים לנוע במרחב. - שימת לב להיבטים ויזואליים, כמו רגישות לאור, קושי במיקוד או הסחה בגלל הצפת גירויים ויזואליים, וכן הימנעות מקשר עין. - התאמת הגירויים לקשיים, לרגישויות ולהעדפות בתחום החושי-תנועתי. 	ויסות חושי

ראה להלן - נספח א': דוגמאות לפעילויות מתוך תכנית הלימודים – בהתאמה לחינוך המיוחד

נספח א': דוגמאות לפעילויות מתוך תכנית הלימודים – בהתאמה לחינוך המיוחד

דוגמה מס' 1- "נדנדה"

מילים: חיים נחמן ביאליק; לחן: דניאל סמבורסקי; עיבוד אינסטרומנטלי: אורי ביתן
 מתוך: פרק ד' - ג'אז, מוזיקה פופולארית ומוזיקה קלה (תקליטור מס' 1)
 בתכנית לחינוך הרגיל מופיעות הפעילויות להלן:

השיר "נדנדה" מנוגן בסגנון הג'אז, ללא המילים. העיבוד ללחן השיר נעשה בהשראת מתקן הנדנדה. מטרת המעבד הייתה לתאר בצלילי הפסנתר את תנועתה.

- נמציא באמצעות הידיים צורת נדנדה מעניינת ונניע אותה לכיוונים שונים (מצד לצד, קדימה ואחורה, למעלה ולמטה, באלכסון ועוד). נוכל להמציא צורות נדנדה נוספות באמצעות הידיים ואיברי גוף אחרים ולהניע אותם לכיוונים שונים.
- נאזין למוזיקה. נמציא צורת נדנדה באמצעות הידיים ונניע אותה לכיוונים שונים.
- נאזין למוזיקה. נחקה צורת נדנדה של אחד הילדים ונניע אותה לכיוונים שונים על פי המוזיקה. בכל פעם נחקה צורת נדנדה של ילד אחר.

- נתפזר במרחב. נמציא צורת נדנדה באמצעות גופנו. נאזין למוזיקה. נניע את הנדנדה לכיוונים שונים על פי המוזיקה. נפעל באותו אופן בזוגות ובקבוצות קטנות.

הצעה לפעילות מותאמת לשיר "נדנדה":

- ✓ דקלום הוראות שמשימתו לנוע כמו נדנדה: "מי יכול להתנדנד כמוני". תחילה הגנת מדגימה שלוש אפשרויות לנוע כמו נדנדה ולאחר מכן כל ילד על פי סדר הישיבה (או סדר אחר) ממציא תנועת נדנוד ושאר הילדים מחקים אותו.
- ✓ הגנת תשיר בקולה את השיר "נדנדה" ותדגים את צורות הנדנוד השונות שהציעו הילדים לפי מבנה השיר.
- ✓ קטע ההאזנה יושמע רק לאחר שהילדים נחשפו לשיר ולפעילות הנלווית וחוו אותם. זאת כדי להגיב על פי המוזיקה באמצעות שינוי תנועת הנדנדה.
- ✓ במרחב - כמו בישיבה, כל ילד מדגים תנועת נדנוד שניתן לעשותה במרחב (להבדיל מישיבה) בשילוב דקלום ההוראות "מי יכול להתנדנד כמוני". במידה וההטמעה מהירה ניתן לעבור לקטע ההאזנה המוכר להם. במידה ולא, מומלץ לשיר את השיר בקולה של הגנת ולאפשר לילדים את הזמן להגיב בתנועה על פי המוזיקה.

דוגמה מס' 2 - חמת החלילים של בלפסט

ריקוד עממי אירי

מתוך: פרק ד' - ג'אז, מוזיקה פופולארית ומוזיקה קלה (תקליטור מס' 3)

בתכנית לחינוך הרגיל מופיעות הפעילויות להלן:

- נאזין למוזיקה. נזהה את כלי נגינה: "חליל משרוקית" אירי ותוף עממי. נראה לילדים תמונות של חלילים מתרבויות שונות בעולם (חלילי רועים, חליל פאן, חליל נאי, חליל צד ועוד)
- נאזין למוזיקה. נקיש לפי קצב ליווי התוף על איברי גוף שונים. בכל פעם שיתחיל משפט מוזיקלי חדש נשנה את סוג ההקשה (מחיאות כף, טפיחות, רקיעות ועוד)
- נאזין למוזיקה. אחד הילדים יהיה "מלך ההקשות". ילד זה ימציא צורת הקשה מעניינת ואנחנו נחקה את אופן ההקשה שלו. בכל פעם שיתחיל משפט מוזיקלי חדש נחליף את "המלך" הממציא ואת צורת ההקשה שלו. נחקה אותו
- נחלק זוג פקקים לכל ילד. נתנסה בהמצאת צורות הקשה מעניינות. נאזין למוזיקה. אחד הילדים ימציא צורת הקשה וילווה את המוזיקה, כל הילדים יחקו אותו. בכל פעם שיתחיל משפט מוזיקלי חדש אחד הילדים ימציא צורת הקשה חדשה ויתר הילדים יחקו אותו, כך עד לסיומו של השיר.

הצעה לפעילות מותאמת ליצירה "חמת חלילים"

- ✓ דקלום הוראות שמשימתו להקיש על הגוף: "מי יכול להקיש כמוני". תחילה הגננת מדגימה שלוש אפשרויות של הקשה על הגוף ולאחר מכן כל ילד לפי סדר הישיבה (או סדר אחר) ממציא דרך הקשה אחרת ושאר הילדים מחקים אותו.
- ✓ נאזין ליצירה, הגננת מנחה את ההקשה על אברי הגוף להפקת צלילים שונים בדומה לתכנית לחינוך הרגיל. ניתן לשנות את סוג ההקשה אחרי שני משפטים מוזיקליים או יותר ולא אחרי כל משפט, על מנת לאפשר הפנמה וזמן תגובה. ניתן להאט את קצב ההקשה על הגוף לפעמה כפולה.
- ✓ היצירה תוצג לילדים על כרטיס המחשה, עליו הם יראו את תמונת כלי הנגינה (חליל המשרוקית והתוף) ואת שמה של היצירה. הגננת תשיים את כלי הנגינה רק לאחר ההאזנה-חוויה ותחזור על השם בכל פעם שהיצירה תושמע או תיבחר. במקביל ניתן להציג את כלי הנגינה לפני ההאזנה על מנת לא לפגוע ברצף ההאזנה.
- ✓ המעבר לפעילות הבאה בתכנית לחינוך הרגיל – "מלך ההקשות" תעשה רק לאחר 3-4 מפגשים בהם הגננת מטמיעה את דרכי ההקשה השונות על הגוף
- פעילות הקשה על כלי נגינה אישיים כגון פקקים. מומלץ ליצור הפרדה (מבחינת זמן) בין השלב בו למדו את היצירה לבין השלב של ההקשה על הפקקים ולאחר מכן לצרף את היצירה המוכרת להקשה בפקקים. חוויית היצירה חוזרה בעוצמה מחודשת.
- יש לתת את הדעת על בחירת הכלי האישי בהתייחס לילדים הנוטים להכניס עצמים לפה ולבחור בכלי חלופי שאינו מסכן אותם
- תצוגה: הגננת שרה/מדקלמת שיר תצוגה המתאר את הכלי, דרך הנגינה בו והצליל שהוא מפיק למשל: "יש לי, יש לי שני פקקים, אקיש טוק טוק". את שיר התצוגה היא תשיר שלוש פעמים ובכל פעם תקיש בדרך שונה

- מיומנות כללית: חלוקת זוגות פקקים זהים באמצעות שיר הוראות למשל: "נקיש עם הפקקים פשוט כי זה נעים" הגננת עוברת בין הילדים לפי סדר עם קופסא והילדים מוציאים את שני הפקקים באופן עצמאי. בזמן הזה הילדים מתנסים באופן חופשי בהקשת הפקקים.
- מיומנות אישית: הגננת שרה שיר הוראות עם שם אישי: "חגי מקיש עם הפקקים יפה מאד", הגננת פונה לחגי ושרה: "תקיש ותקיש ועצור..." מספר פעמים. הגננת מחקה את דרך ההקשה של חגי והילדים מוזמנים להצטרף לדרך ההקשה של חגי באמצעות שיר הוראות/קשר עין/מחוות גוף (ג'סטה) וכו' וללא מלל.
- נאזין ליצירה: הגננת מתחילה להקיש ובסיום משפט מוזיקלי יוצרת קשר עין עם הילד שלצידה ואם יש צורך מסמנת ביד לכיוון חגי או שרה "כמו חגי" וכולם מקישים כמוהו.
- איסוף הפקקים: הגננת שרה שיר הוראות כמו "נאסוף את הפקקים, הקשתם ממש נעים" היא אווזת בקופסא והילדים מניחים באופן עצמאי את הפקקים בקופסא

דוגמה מס' 3 – משה בתיבה

מילים: קדיש יהודה סילמן לחן: עממי אידי

מתוך חוברת זמר לך לגיל הרך – שירי חגים, 2012

בתכנית לחינוך הרגיל מופיעות הפעילויות להלן:

- נספר את השיר ונשאל את הילדים על תוכנו.
- נאזין לשיר, ניצור תיבות בגופינו וננוע באיטיות מצד לצד, בהתאם למפעם האיטי של השיר.
- נשיר את השיר ונלווה אותו בתנועות גלים באברי גוף שונים.
- נחלק את הגן לשניים: קבוצה אחת יושבת במעגל החיצוני ומניעה את הגוף כמו גלים. קבוצה שנייה יושבת במעגל הפנימי, ונעה בדומה למשה בתיבה.
- נוסיף בדים כחולים קלים או סרטים ליצירת התחושה התנועתית של גלי הים. נחלק את הגן לכמה קבוצות.
- נאזין לשיר וכל קבוצה תיצור תנועה שונה.

הצעה לפעילות מותאמת לשיר "משה בתיבה"

- ✓ נשיר בקולנו את שני הבתים של השיר במפעם איטי שלוש פעמים ברצף בדרכים שונות. בשינוי קטן!
- ✓ בבית הראשון - ניצור באמצעות הידיים והזרועות תיבה. צורת התיבה משתנה בכל פעם שנשיר את הבית הראשון של השיר מחדש. לדוגמא: בפעם הראשונה שתי הזרועות משולבות זו בזו קרוב לגוף. בפעם השנייה, שתי כפות הידיים קרובות זו לזו במאונך לגוף ובפעם השלישית, כף יד אחת מונחת על כף יד שנייה.
- ✓ בבית השני – לפני שנשיר: נקרב את האצבע לשפתיים ונסמן "שקט" ואף נלחש "ששששש".

מדינת ישראל
משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
אגף א' חינוך מיוחד

- ✓ כעת נשיר את הבית השני, הידיים שלנו ינועו כמו גלים ובסיום נחבק את עצמינו. תנועת הבית השני חוזרת על עצמה בכל פעם ששרים את השיר מחדש כדי לא ליצור עומס שינויים על הילד.
- ✓ נוסיף בד כחול שקוף ובעזרת הצוות והילדים נניע את הבד כמו גלים בדרכים שונות לפי החלוקה לבתים (בדומה לתכנית הרגילה). חלק מהילדים יכולים לנוח בישיבה או בשכיבה מתחת לבד. אפשר לשיר בקולנו את השיר ואפשר לפעול עם ביצוע מוקלט של השיר (מתוך החוברת זמר לך לגיל הרך – עונות, 2012).

נספח ב':

התאמת תכניות לימודים לתלמידים עם צרכים מיוחדים

התכנון הפדגוגי לתלמידים עם צרכים מיוחדים במסגרות החינוך השונות, בכל רצף הגילאים, הלשוניות ורמות התפקוד, נשען על תכניות הלימודים בתחומי הדעת ועל הנחיות המפמ"ר במקצועות השונים. אלו מהווים בסיס לתכנון הלימודים, ההוראה וההערכה במישור הקבוצתי והאישי.

לתלמידים אלו מוגבלויות וקשיים בתחום אחד או יותר: קוגניטיבי, מוטורי, חושי, חברתי ורגשי, אשר פוגעים ביכולתם ללמוד עפ"י תכנית הלימודים. על כן, תכנון פדגוגי המותאם למאפייני התפקוד של התלמידים ולצרכיהם, כולל שלוש רמות של התערבות בתכנית הלימודים הרגילה⁵, בהתייחס לתכנון, הוראה והערכה:

א. התאמה (accommodation) - התאמת התנאים בהם יוצג חומר הלימוד ללא שינוי במהות הנלמדת:

- הוראה עפ"י המטרות, התכנים והקצאת השעות בתחום הדעת בשכבת הגיל המקבילה בחינוך הרגיל תוך התאמת תנאי הלמידה ואופן הצגת החומר למאפיינים האישיים של כל תלמיד.
- התבססות על מתווי עקרונות להתאמה של תכניות הלימודים הרגילות לחינוך המיוחד (כגון מסמך זה), ללא שינוי בתכני התכנית.

ב. שינוי (modification) - שינויים בתכנים של תכנית הלימודים:

- כל הכתוב תחת "התאמה" וכן:
- הפחתה של חלק מהחומר הנלמד, תוך בחירת התכנים החיוניים ביותר להבנת הנושא.
- הרחבה של החומר, תוך הוספת נושאי משנה להשלמת ידע קודם של התלמיד.
- צמום פערי ידע ביחס לשכבת הגיל.
- התבססות על מתווי תוכן מותאמים אשר נבנו על בסיס תכנית הלימודים הרגילה בתחום הדעת.

ג. חלופה (alternative) - הוספה של מקצוע או נושא ייחודי:

- כל הכתוב תחת "התאמה" ו"שינוי" וכן:
 - הוראת נושאים ממגוון תחומי חיים לשם פיתוח כישורים להתנהלות עצמאית ואוטונומי בחיי היומיום ולשם השתלבות מיטבית בחברה ובקהילה.
 - הוראת נושאים הנובעים מצרכי הלקות.
- ככל שהפער בין התפקוד הנורמטיבי לבין רמת התפקוד של התלמידים גדול יותר, כך ידרשו יותר התאמות, שינויים וחלופות. ברם, הסתמכות על תכנית הלימודים של החינוך הרגיל, גם עבור תלמידים מתקשים מאוד, תהווה בסיס רעיוני ותיאורטי באשר למטרות ולתכנים שבבסיס הוראת הנושא, ותתווה את תהליך התכנון.

⁵ אבישר. ג'. (2010), הכלה ונגישות, על תכנון לימודים ותכניות לימודים לתלמידים עם מוגבלויות, מכון מופת.

השותפים לכתיבת המסמך

במחוז צפון

- גב' יעל אילת, מדריכה לתחום המוזיקה בחינוך המיוחד
- גב' גליה רונן, מדריכה מחוזית לגיל הרך (בעבר)
- גב' צילה אדלשטיין, מפקחת מתאמת חינוך המיוחד
- גב' אלסה שגב-שהם, מפקחת חנ"מ – רפרנטית לתחום ההדרכה המחוזית בחנ"מ
- גב' אבלין רייפן, מדריכת מניפה בחנ"מ
- גב' רונית אליהו, גב' ענבל פרידמן, גב' איסרא ח'טיב, מדריכות מחוזיות לגיל הרך בחנ"מ
- גב' אימאס עאבד, רכזת לגיל הרך בחנ"מ בנצרת
- גב' אורנה חורי, מנהלת אשכול גני יובלים, עפולה
- גב' אלה קרייזלבורד מורה למוזיקה באשכול גני יובלים, עפולה
- גננות אשכול גני יובלים, עפולה

באגף אמנויות, המזכירות פדגוגית

- ד"ר נורית רון, מנהלת האגף ומפמ"ר מחול
- ד"ר יעל שי ז"ל, מפמ"ר מוזיקה (בעבר)
- מר בצלאל קופרוסר, מפמ"ר מוזיקה

באגף א' חינוך קדם יסודי

- גב' יהודית פינקיאל, מדריכה ארצית, תחום המוזיקה

באגף א' חינוך מיוחד

- גב' סיגל רז, מדריכה ארצית, תחום אמנויות
- גב' אורית ארז, מדריכה ארצית, תחום אמנויות (בעבר)
- גב' אילנה מלחי, מדריכה ארצית, קדם יסודי
- גב' גליה רן-כשכש, מדריכה ארצית, קדם יסודי (בעבר)
- גב' יעל בכר, מדריכה ארצית, פיתוח פדגוגי
- דבורה רוזנבלום, מרצה בהשתלמויות הפיתוח המקצועי

קראו והעירו

- ד"ר נורית רון, מנהלת אגף אמנויות ומפמ"ר מחול (לשעבר), המזכירות הפדגוגית
- גב' רונית שרביט, מנהלת גף פיתוח פדגוגי, אגף א' חינוך מיוחד
- גב' סימה חדד, מנהלת אגף א' חינוך קדם יסודי